

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-39-17>

УДК 338.46

СТАН ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ ТА ПРОЦЕС ЇЇ ВІДТВОРЕННЯ В ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД

THE CONDITION OF THE TOURISM INDUSTRY IN UKRAINE AND THE PROCESS OF ITS REPRODUCTION IN THE POSTWAR PERIOD

Щербакова Надія Олександрівна
кандидат економічних наук, доцент.
Національний транспортний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7214-5880>

Shcherbakova Nadiia
National Transport University

Україна протягом всієї своєї незалежності намагалася зробити туризм більш привабливим та конкурентоспроможним. Проте, останні роки виявилися надто важкими не тільки для туристичної галузі але й економіки країни в цілому. В статті досліджено стан туристичної галузі України протягом останніх чотирьох років. Проаналізовано кількість туроператорів та турагентів, які працювали на ринку туристичних послуг України, а також кількість та загальна вартість путівок, яка була ними реалізована. Здійснено розподіл туристів за місцем переміщення під час відпочинку та за метою подорожі в 2020 р. Представлено Топ-10 країн, громадяни яких відвідали Україну та до яких країн найчастіше виїжджали українці в 2021 році. Досліджено в якому стані через війну знаходиться населення України; перебувають туроператори, екскурсійні бюро, турагенти; які області України готові приймати туристів, а які області є небезпечними через воєнні дії.

Ключові слова: Україна, туристична галузь, туроператори, турагенти, COVID-19, військовий час.

In almost all developed world countries, tourism is an important part of the country's budget income. Ukraine also tried to make tourism more attractive and competitive both in the domestic and international services market. However, the last years for the Ukrainian tourism industry and economy in general are years of contrasts, when each of them is not similar to another, and years of fighting with unpredictable external circumstances. The aim of the article is the analysis of the Ukrainian tourism industry and estimate of consequences, which were caused by COVID-19 and the war from the Russian side. For a solution to the pointed aim, there were used general scientific and special research methods: analysis, synthesis, generalization, comparison, and grouping. The statistical data of the government statistics service, State Border Guard Service of Ukraine, national tourist organization, State Agency for Tourism Development, scientific publications of Ukrainian researchers, and Internet data were the theoretical base of the research. In this work, it was investigated the state of the Ukrainian tourism industry during the last 4 years. The number of tour operators and travel agents, which were been working in the market of tourist services in Ukraine, and the number and the total cost of tours, which they implemented, were analyzed. It was made the distribution of tourists according to the place of travel during the vacation and according to the aim of travel in 2020. It was presented the top-10 countries, residents of which visited Ukraine, and what countries Ukrainians visited most often in 2021. It was researched in what condition is the population of Ukraine, because of the war; in what condition are tour operators, excursion bureaus, travel agents; which Ukrainian regions are ready to host tourists, and which regions are dangerous due to military actions. Also, information about the number of war crimes against the objects of Ukrainian cultural heritage is provided. It is indicated support of partner countries in the re-establishment of the socio-cultural sphere. And it is indicated the plan for the reconstruction of the Ukrainian tourism industry. This article is aimed not only at the analysis of the tourism industry state but is a base for searching for partners, who will help reconstruct the socio-cultural heritage, destroyed by Russian occupiers.

Keywords: Ukraine, tourism industry, tour operators, travel agents, COVID-19, wartime.

Постановка проблеми. Вже понад тридцять років Україна є незалежною країною, що має автентичні звичаї та традиції. Це про-

тягом багатьох років приваблювало іноземних туристів, внутрішнє населення активно подорожувало країною. Однак останні роки

для туристичної галузі України та економіки в цілому – це роки-контрасти, кожний з яких не схожий один на одний та є роками боротьби з непередбачуваними зовнішніми обставинами. 2019 рік – рік, коли розвиток туристичної галузі розвивався за запланованим країною сценарієм і нарощувалися туристичні потоки. Це останній рік перед світовими глобальними змінами та трансформацією.

2020 рік – рік, коли туристична індустрія всіх країн світу зазнала колосального удару, призупинилося транспортне міжнародне сполучення та сполучення між окремими областями в середині багатьох країн.

В 2021 році доступ до вакцинації від COVID-19 дозволив зробити позитивні прогнози в відновленні туристичної діяльності. Туризм став більш інноваційний, особливий акцент робився на безпеку туристів та на дбайливе ставлення до природнього середовища.

Для більшості країн світу 2022 рік – це час відновлення туризму від наслідків COVID-19. Нажаль Україна не в цьому списку. Через розпочату повномасштабну війну, яку розпочала Росія 24 лютого 2022 року, ми боремося за свою незалежність, своє майбутнє та мирне майбутнє для всієї Європи. Сподіваємося, що після нашої перемоги, ми зможемо повернутися до спокійного життя відпочивати та насолоджуватися подорожами, а не тікати від ворожих обстрілів та переховуватися у підвалах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідженням актуальних проблем туристичної галузі в Україні займаються Герасименко В.Г., Давиденко І.В., Мальська М.П., Матвійчук Л.Ю., Нездоймінов С.Г., Паньків Н.М., Ховалко А.Б. [1; 2; 3]. Але глобальні зміни, які виникають в результаті епідеміологічних викликів, війни, потребують аналізу та пошуку шляхів їх вирішення на всіх рівнях управління, а саме головне привернення уваги світової спільноти для врегулювання жаклих наслідків, які вони спрочинили.

Формулювання цілей статті. Метою статті є аналіз туристичної галузі України та оцінка наслідків, які спричинені COVID-19 та війною з боку Росії.

Теоретичною базою для дослідження слугували статистичні данні державної служби статистики, державної прикордонної служби України, Національної туристичної організації, державного агентства розвитку туризму, наукові публікації українських дослідників, дані мережі Інтернет.

Для вирішення поставленої мети були використані загальнонаукові та спеціальні

методи наукових досліджень: аналіз, синтез, узагальнення, порівняння, групування.

Виклад основного матеріалу. Туризм, в більшості розвинених країн світу, є важливою статтею доходів бюджету країни. Україна також намагається зробити туризм більш привабливим та конкурентоспроможним, як на внутрішньому, так і на міжнародному ринку послуг. Для цього, уряд України оголошував певні роки – роками туризму:

– 2002 рік міжнародного екотуризму (на Всесвітньому саміті було затверджено Квебекську декларація з екологічного туризму, що стала одним з основних документів у світі щодо екотуристичної діяльності);

– 2008 – рік туризму і курортів в Україні. В цьому році було репрезентовано здобутки і перспективи розвитку туристичної галузі України, вийшло іміджево-презентаційне видання «Україна туристична», що ознайомлювала з найцікавішими туристичними об'єктами, маршрутами, екскурсійними програмами, музейними експозиціями, туристично-рекреаційними комплексами кожного з українських регіонів і висвітлювало діяльність провідних організацій та підприємств, що робили внесок у розвиток туризму в Україні;

– 2017 рік, Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй, було оголошено міжнародним сталим розвитком туризму. Декларація ООН сприяла підвищенню поінформованості про велику спадщину різних цивілізацій і забезпеченню кращого розуміння цінностей, притаманних різним культурам, сприяючи тим самим зміцненню миру в усьому світі;

– 2021 рік – рік міського туризму;

– 2022 рік, Національною туристичною організацією України, оголошено роком оздоровчого та медичного туризму, але через війну, це стало не на часі [4].

На жаль, деякі з наведених років по ефективності підвищення рівня туристичної галузі були провальними, однак, в цілому, стимулювали органи влади звернути увагу на потужну галузь, яка має величезний потенціал щодо збільшення внеску туризму в ВВП країни та покращення добробуту населення країни, через ряд чинників. Туризм в Україні з кожним роком ставав більш популярним серед українців та іноземних громадян. Однак, на цю позитивну тенденцію негативно вплинула пандемія COVID-19, а згодом і повномасштабна війна 2022 року.

Якщо розглядати стан туристичної галузі України в період 2019–2020 років, то можна зробити такий аналіз. За даними Державної служби статистики України в 2020 році налічу-

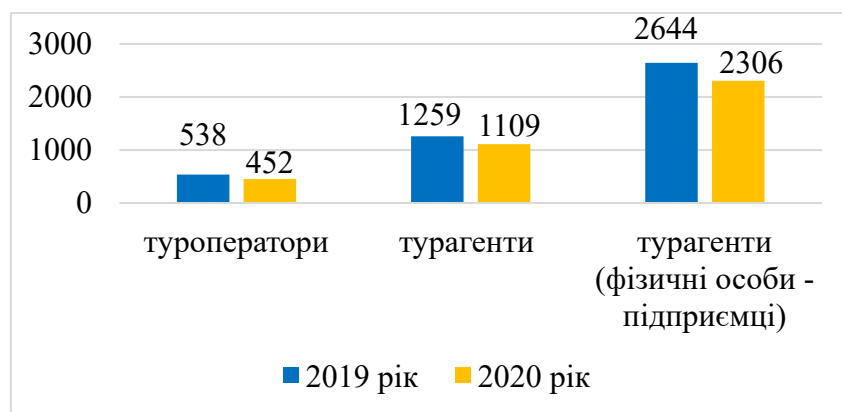

Рис. 1. Динаміка суб'єктів туристичної діяльності за 2019–2020 рр.

Джерело: розроблено автором згідно [5]

валюся 3867 туроператорів та турагентів, з них 1561 зареєстровані як юридичні особи (452 туроператора та 1109 турагентів) та 2306 зареєстровані як фізичні особи-підприємці [5]. Якщо порівнювати ці значення з 2019 роком то кількість туроператорів та турагентів за регіонами України в цілому скоротилася на 12,9% (чисельність туроператорів та турагентів зареєстрованих як юридичні особи на 2019 рік складала 1797, а кількість турагентів – фізичних осіб – підприємців – 2644). Порівняльну динаміку суб'єктів туристичної діяльності наведено на рис. 1.

Кількість реалізованих туроператорами та турагенствами туристичних путівок, які працюють за різними організаційно-правовими формами господарювання у 2020 році складала 1418030 одиниць (1225131 путівок реалізували туроператори та турагенти зареєстровані як

юридичні особи і 192899 путівок реалізовано турагенствами – фізичними особами – підприємцями), що на 57,6% менше в порівнянні за 2019 роком (загальна кількість реалізованих путівок всіма суб'єктами підприємницької діяльності складала 3345172 одиниць). Порівняльну динаміку кількості реалізованих туроператорами та турагенствами туристичних путівок за 2019–2020 роки наведено на рис. 2 [5].

Загальна вартість реалізованих путівок туроператорами та турагенствами різних організаційно-правових форм господарювання в 2020 році скоротилася на 53% в порівнянні з попереднім 2019 роком (з 69760686 до 32756888 грн). Динаміка вартості реалізованих туроператорами та турагенствами туристичних путівок за 2019–2020 роки наведена на рис. 3.

Якщо ж розглядати загальну кількість

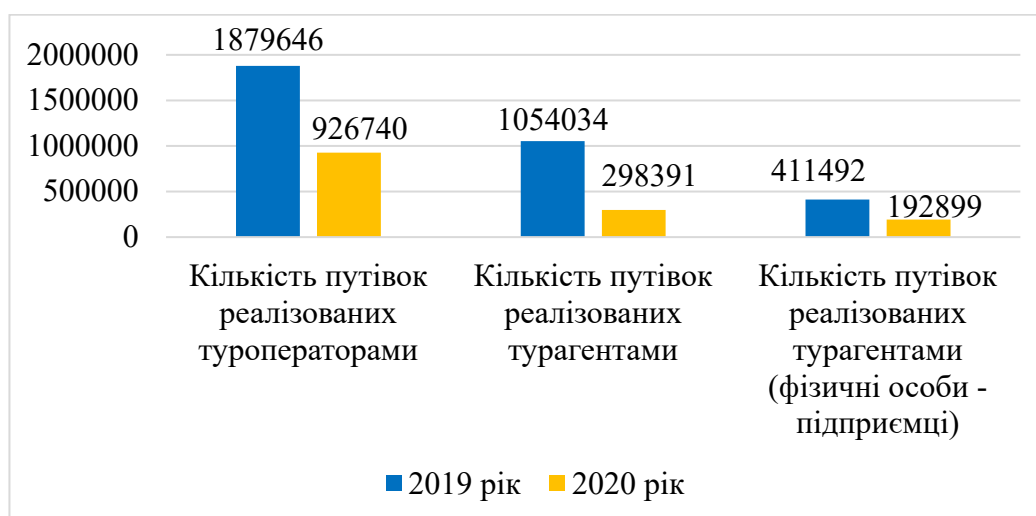

Рис. 2. Динаміка кількості реалізованих туроператорами та турагенствами туристичних путівок за 2019–2020 роки

Джерело: розроблено автором згідно [5]

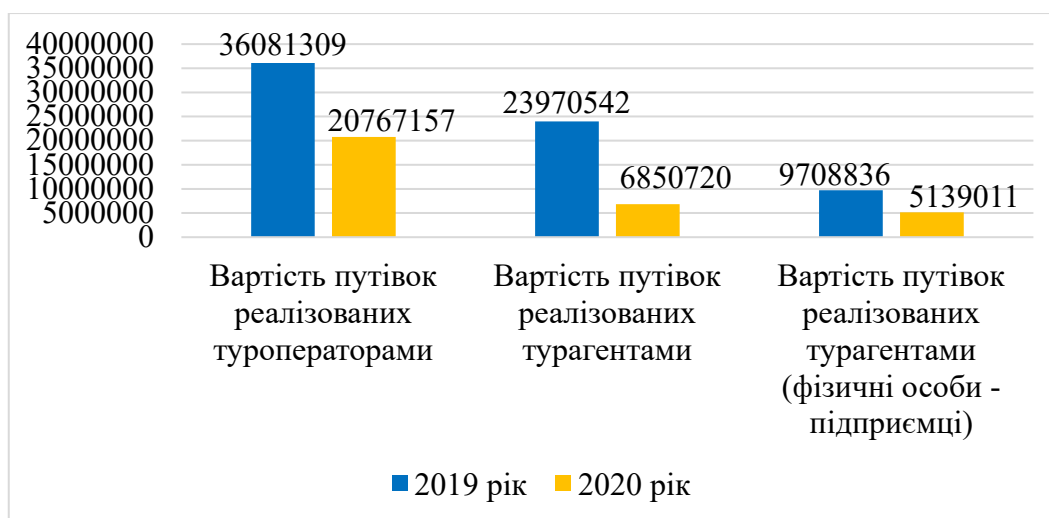

Рис. 3. Динаміка вартості реалізованих туроператорами та турагенствами туристичних путівок за 2019–2020 роки

Джерело: розроблено автором згідно [5]

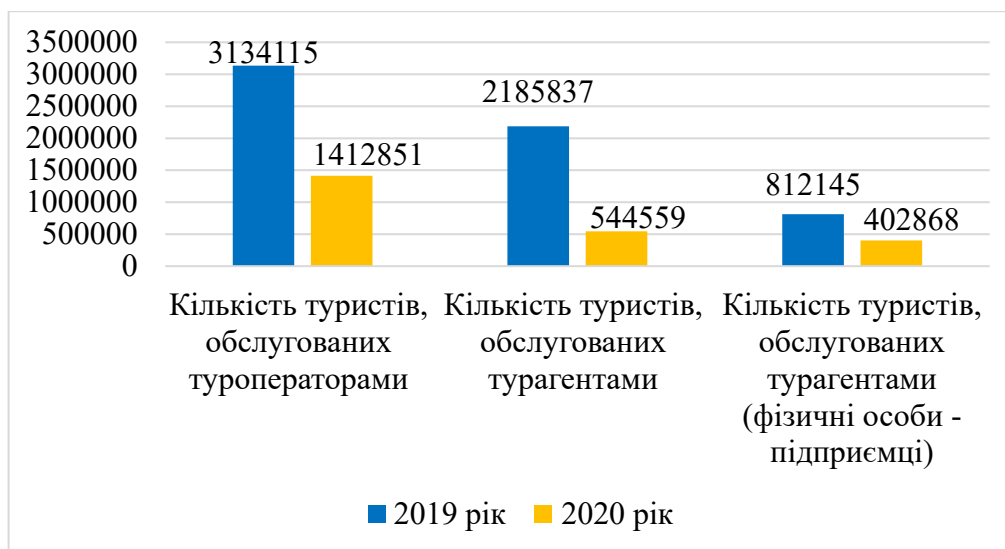

Рис. 4. Динаміка кількості туристів, обслугованих туроператорами та турагенствами за 2019–2020 роки

Джерело: розроблено автором згідно [5]

туристів, які зверталися до турагенств та туроператорів з метою купівлі путівки, то їх кількість в 2020 році скоротилася на 61,5 % в порівнянні з 2019 роком (з 6132097 до 2360278 осіб). Зменшення кількості туристів, обслугованих туроператорами та турагенствами за 2019–2020 роки наведена на рис. 4.

Якщо розглядати розподіл туристів за метою подорожі, то можна зазначити наступне. Найбільша частка туристів (96,1%) 2269271 осіб подорожували з метою відпочинку, 61198 осіб (2,6 %) подорожували з метою роботи або навчання, 17921 осіб (0,8 %) мали лікувальну

мету, на спеціалізований туризм та інший відпочинок припадало по 0,2%, це по 4584 та 5766 туристів відповідно і з метою спортивного туризму подорожувало 1538 осіб (0,1 %).

Розподіл туристів за метою поїздки у 2020 році представлено на рис. 5.

Обсяг виїзного туризму, що надавався туроператорами та турагенствами в 2020 році в Україні складав 1758107 осіб, що в 9,4 рази більше в порівнянні з внутрішнім туризмом (187530 осіб) та в 149 разів більше з в'їзним туризмом (11773 осіб). Розподіл туристів за місцем переміщення наведено на рис. 6.

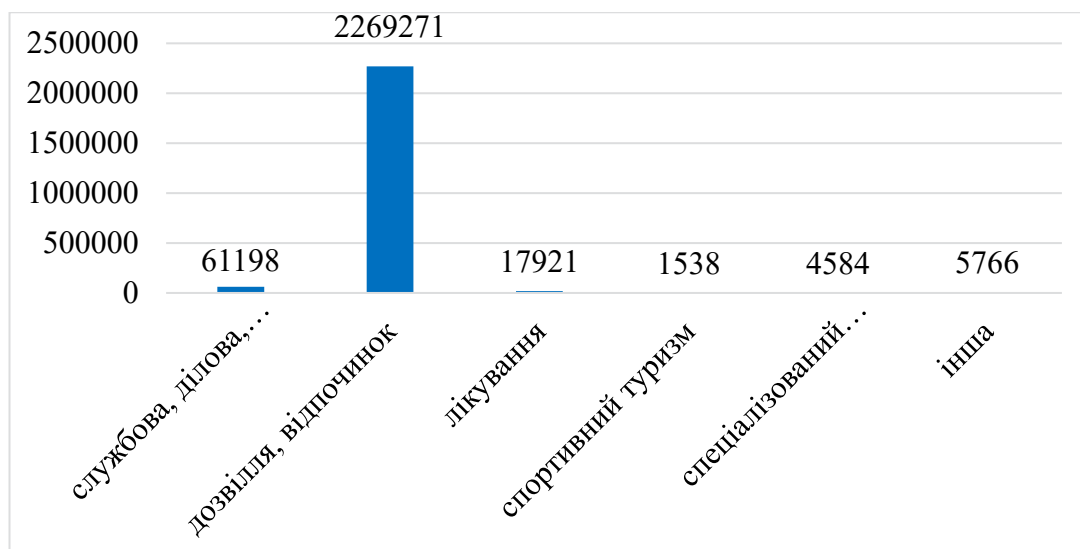

Рис. 5. Розподіл туристів за метою подорожі 2020 році

Джерело: розроблено автором згідно [5]

Якщо ж брати до уваги загальну кількість осіб, які перетнули кордон України то їх кількість набагато більша.

За даними Державної прикордонної служби України, в 2020 році громадянами України було здійснено 11 млн 250 тис перетинів кордону до 123 країн світу. Загальна кількість іноземців, які відвідали Україну в 2020 році, була втричі меншою в порівнянні з 2019 роком і склала 3,4 млн. осіб [6]. Незважаючи на суттєві обмеження та нові штами COVID-19 в 2021 році кількість подорожей суттєво збільшилася.

Згідно даних Державного агентства розвитку туризму бюджет громад України в 2021 році повнівся на 244 млн. грн., що на 86,8% вище в порівнянні з 2020 роком. Ставка туристичного збору встановлювалася за рішенням місцевих рад за кожну добу тимчасового розміщення в розмірі до 0,5% для внутрішнього

туризму і до 5% для в'їзного. Найбільш відвідуваними дестинаціями, за показником сплати туристичного збору, стали: м. Київ, Одеська, Львівська, Київська та Закарпатська області.

Кількість іноземців, які перетнули кордон України у 2021 році в порівнянні з 2020 роком, зросла на 26,3% і складала майже 4,271 млн осіб [7].

Топ-10 країн, громадяни яких відвідали Україну в 2021 році наведено на рис. 7 [8].

Кількість громадян України, які перетнули кордон держави у 2021 році в порівнянні з 2020 роком, зросла на 30,7% і складала 14,7 млн осіб [8].

Топ-10 країн куди найчастіше від'їжджали українці в 2021 році наведено на рис. 8.

2021 рік давав позитивні перспективи на зростання кількості іноземних гостей в Україні та стимулювання українців більше і час-

Рис. 6. Частка туристів за місцем переміщення у 2020 році

Джерело: розроблено автором згідно [5]

Рис. 7. Топ-10 країн, громадяни яких відвідали Україну в 2021 році

Джерело: [8]

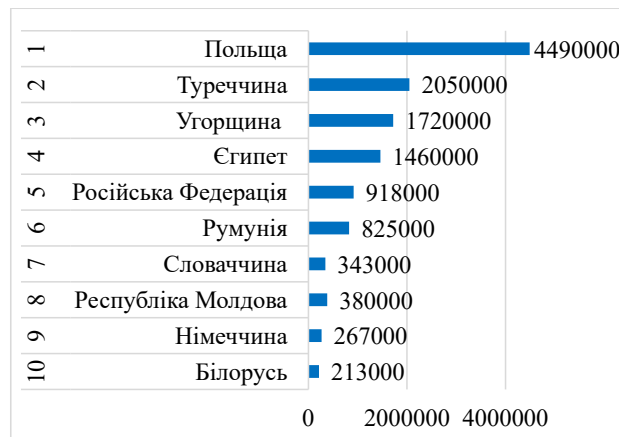

Рис. 8. Топ-10 країн, до яких виїжджали громадяни України в 2021 році

Джерело: [8]

тіше пізнавати свою країну. З позитивними надіями та сподіваннями ми перейшли в 2022 рік, однак, нашим сподіванням не судилося відбутися. На початку 2022 року почали надходити тривожні новини зі Сходу. Більшість посольств сусідніх держав почали переїжджати за кордон або до західної України. Поступово світові авіалінії призупинили авіасполучення з Україною. А 24.02.2022 року в Україні розпочалася повномасштабна війна.

Мільйони людей вимушені були стати внутрішньо переміщеними особами та біженцями. Військові дії, які відбуваються та території України, кардинально змінили звичайний спосіб життя кожного українця. Життя поділилося на до та після.

Виробництво на багатьох підприємствах призупинило свою діяльність, а туристична галузь в Україні була поставлена «на паузу». Нажаль, частина туристичних фірм не відновило свою діяльність і вимушені були закритися, частина туроператорів переорієнтувалися на інші туристичні ринки. Наприклад, у квітні туроператор Join UP! почав працювати в країнах Балтії [9]. Це дає можливість не тільки зберегти робочі місця для українців, а й підтримати економіку України в цей складний час. Ситуація з туристичними агенствами набагато складніша. Оскільки туристичні агенства є лише посередниками між туроператорами та туристами, їх діяльність наразі залишається витратною. Ті туристичні агенства, які не закрили свій бізнес, продовжують сплачувати податки, за рахунок власних накопичень попереднього періоду роботи, не отримуючи сьогодні жодного доходу.

В травні, кількість людей, які бажають відновити туристичні подорожі в літній період, зростає.

Наразі попит на відпочинок складає 10% від аналогічних обсягів відпочинку за цей період у 2021 році. Особливо зріс попит за морськими напрямками. Через російську окупацію частини території України, попит залишається на Одеську область, але саперам необхідно буде перевіряти пляжі та прилеглу територію на наявність мін, щоб забезпечити безпечний відпочинок біля води. Популярним серед українців залишається закордонний відпочинок у Болгарії, Туреччині, Єгипті, Прибалтійських країнах [10].

Що стосується відновлення турів по Україні, то це дуже складне питання. Через велику кількість внутрішньо переміщених осіб, яких розміщували в готелях, санаторіях, пансіонатах, школах, дитячих садках та ін., можливість розмістити бажаючих туристів, які хотіли б скористатися турами дуже складно. Для того, щоб хоч якось відновити соціальну сферу в містах західної України, для внутрішньо переміщених осіб почали будувати модульні містечка, зведення яких триває 45-60 днів. Такі модульні містечка вже звели у Львові та Бородянці (Київської області).

Наразі, психологічний стан українців, особливо тих, хто знаходиться далеко від дому, потребує допомоги. Одним з різновидів психологічного розвантаження є проведення екскурсій під супроводом професійного екскурсовода, головна мета якого не тільки надати цікаву інформацію по темі екскурсії, а й поділитися любов'ю до культурної спадщини свого регіону. Відволікання від негативних думок допомагає відновити душевний стан та боротися з депресивними настроями.

Для підтримки людей, які через війну були вимушені покинути домівки, екскурсоводи-

волонтери почали проводити безкоштовні екскурсії. Завдяки екскурсіям внутрішньо переміщені особи краще розуміють мешканців області в яку вони переселилися. Це дозволяє їм почуватися більш комфортно та позбутися панічного страху через надумані упередження.

Сьогодні екскурсії активно проводяться в центральних та західних областях України. Для інформування населення області про різні події та заходи, використовуються місцеві телеграм- та viber-канали, а також соціальні мережі, де більш детально розповідають про час та програми заходів.

Крім проведення безкоштовних екскурсій для внутрішньо переміщених осіб, починає відновлюватися попит на платні екскурсії. Це пов'язано з тим, що переважна більшість населення зрозуміє, що війна так швидко не закінчиться, як ми всі сподівалися на її початку, а в літній сезон хочеться відволіктися від тяжких думок та хоч трохи насолодитися красою культурних пам'яток, пейзажем та просто подихати свіжим повітрям. Саме тому, на виїзні екскурсії зголошуються здебільшого місцеве населення, яке вже добре обізнано з пам'ятками в своєму місті.

Нажаль, частина культурної спадщини України знищена або пошкоджена. Згідно Міністерства культури та інформаційної політики України, на 27 травня 2022 року, в Україні задокументовано 367 епізодів воєнних злочинів росіян проти української культурної спадщини.

Найбільше руйнувань зазнала культурна спадщина Харківщини – 96 епізодів, на Донеччині задокументовано – 75 злочинів, 70 епізодів зафіксовано в Київській області, 38 – в Чернігівській, 26 – в Сумській, 25 – в Луганській, 11 – в Запорізькій, 6 – в Житомирській, по 5 – в м. Києві та Херсонській області, 4 – в Миколаївській, 3 – в Дніпропетровській, 2 – в Одеській, 1 – в Львівській областях [11]. З них важкого ступеню тяжкості зазнав 51 об'єкт української культурної спадщини, 117 об'єктів – середнього ступеню тяжкості. В результаті війни, їх кількість буде зростати і надалі до повного припинення бойових дій.

Деякі культурні об'єкти починають відновлювати і під час війни. Так, Національний літературно-меморіальний музей Григорія Сковороди, будуть відновлювати найближчим часом, для цього вже створено спеціальний фонд, куди надходять кошти від благодійників та міжнародних донорів [12].

Нажаль деякі об'єкти, через тимчасову окупацію росіян, наразі неможливо реконструювати. Наприклад, Донецький академіч-

ний обласний драматичний театр у Маріуполі зголосилася відновити Італія, про що повідомив міністр культури Даріо Франческіні [13].

Процес відбудови України буде залежати від можливості країни, так би мовити «перезавантажитися», переорієнтувати економіку на більш пріоритетні галузі, які отримуватимуть найбільшу підтримку від держави. Але першочерговим завданням України є відновлення соціальної інфраструктури.

Величезне значення в відбудові України матимуть зовнішні партнери. Одним з різновидів регулярного фінансування і підтримки України може стати її членство в Європейському Союзі, адже Україна платить дуже дорогу ціну за своє незалежне майбутнє та майбутнє Європи в цілому. Найближчою датою, на якій буде розглядатися питання членства України у кандидати до Євросоюзу буде 23-24 червня 2022 року. Але, в будь-якому випадку, Україні слід залишатися незалежною державою та в подальшому проводити реформи, що наблизять країну до визначених європейських стандартів.

Відбудова України після війни – це можливість залучити до модернізації країни міжнародних експертів з різних галузей. Досвід багатьох країн, в яких відбувалися військові дії, показує, що кількість туристів в післявоєнний період до даних країн тільки зростає. А за рахунок надходжень від іноземних туристів можна швидше підвищити економіку країни, в порівнянні і з іншими галузями які потребуватимуть тривалішого відновлення.

Голова Державного агентства з розвитку туризму, М. Олесків, повідомила, що наразі з декількома організаціями готуються плани з відновлення туристичної галузі, щойно це стане можливим [14]. Міжнародні партнери хочуть і готові допомагати у відновленні туристичної галузь та інфраструктуру.

Висновки. Україна в будь-якому випадку отримає перемогу і буде залишатися незалежною країною! На шляху відтворення соціального та економічного сектору знадобиться чимало коштів, але за рахунок мільйонам людей, які підтримують Україну у цей складний для нас час, ми зможемо відбудувати нашу країну. Туристична галузь, з часом, також почне відновлюватися на кшталт міфічного птаха фенікса, адже інтерес до нашої держави, культури, людей продовжує зростати і надалі. Сподіваємося, що перемога України буде не за горами і ми зможемо привітно зустріти наших гостей на своїй незалежній землі з хлібом та сіллю!

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Мальська М. П., Паньків Н.М., Ховалко А.Б. Світовий досвід розвитку туризму : підручник. Київ : Центр учбової літератури, 2018. 243 с.
2. Перспективи розвитку туризму в Україні та світі: управління, технології, моделі : колективна монографія / за наук. ред. проф. Л.Ю. Матвійчук. Луцьк : ІВВ Луцького НТУ, 2019. 320 с.
3. Ринки туристичних послуг: стан і тенденції розвитку : монографія / за заг. ред. проф. В.Г. Герасименка. Одеса : Астропринт, 2013. 335 с.
4. Національна туристична організація України оголошує оздоровчий та медичний туризм темою року в Україні. *Національна туристична організація України*. URL: https://www.ntoukraine.org/tourismyear2022_ua.html (дата звернення: 30.05.2022).
5. Туристична діяльність в Україні. *Державна служба статистики*. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2019/tyr/tyr_dil/arch_ty_r_dil.htm (дата звернення: 15.05.2022).
6. 2020-й: Куди подорожували найчастіше українці, звідки прибували іноземці. *Державна прикордонна служба України*. URL: <https://dpsu.gov.ua/ua/news/2020-y-Kudi-podorozhuvali-naychastishe-ukrainci-zvidki-pribuvali-inozemci/> (дата звернення: 17.05.2022).
7. Україна отримала рекордні 244 млн грн туристичного збору. *Державне агентство розвитку туризму*. URL: <https://www.tourism.gov.ua/blog/ukrayina-otrimala-rekordi-244-mln-grn-turistichnogo-zboru> (дата звернення: 01.06.2022).
8. 4,2 млн. іноземців та 14,7 млн. українців: дані про перетин державного кордону за 2021 рік. *Державне агентство розвитку туризму*. URL: <https://www.tourism.gov.ua/blog/4-2-mln-inozemciv-ta-14-7-mln-ukrayinciv-dani-pro-peretin-derzhavnogo-kordonu-za-2021-rik> (дата звернення: 02.06.2022).
9. Маджумдар О., Гончарова К. Евакуація та заморожені рахунки. Що відбувається з турфірмами в Україні після початку війни. *РБК-Україна*. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/travel/evakuatsiya-zamorozhenye-scheta-proishodit-1650917336.html> (дата звернення: 04.06.2022).
10. Маджумдар О. Відпустка під час війни. Скільки коштують тури на море за кордоном цього року. *РБК-Україна*. URL: <https://www.rbc.ua/rus/travel/otpusk-vremya-voyny-skolko-stoyat-tury-more-1654103186.html> (дата звернення: 04.06.2022).
11. МКІП продовжує фіксувати воєнні злочини росіян проти культурної спадщини. *Міністерство культури та інформаційної політики України*. URL: <https://mkip.gov.ua/news/7195.html> (дата звернення: 29.05.2022).
12. Лотоцька Н. Для відновлення знищеного росіянами музею Сковороди відкрили спеціальний фонд. *LB.ua*. URL: https://lb.ua/culture/2022/05/28/518180_vidnovlennya_znishchenogo_rosiyanami.html (дата звернення: 30.05.2022).
13. Італія готова відбудувати драмтеатр у Маріуполі. *Європейська правда*. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/03/17/7136157/> (дата звернення: 30.05.2022).
14. Голова ДАРТ Олеськів: Після війни туризм зміниться в будь-якому випадку. *Інформаційне агентство interfax Україна*. URL: <https://interfax.com.ua/news/interview/826803.html> (дата звернення: 01.06.2022).

REFERENCES:

1. Malska, M.P., Pankiv, N.M., & Khovalko, A.B. (2018) *Svitoviy dosvid rozvytku turyzmu* [World experience of tourism development]. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury. (in Ukrainian)
2. Matviichuk, L.Yu. (Ed.) (2019) *Perspektyvy rozvytku turyzmu v Ukraini ta sviti: upravlinnia, tekhnologii, modeli* [Prospects for tourism development in Ukraine and the world: management, technology, models]. Lutsk: IVV Lutskoho NTU. (in Ukrainian)
3. Herasymenko, V.H. (Ed.) (2013) *Rynky turystychnykh posluh: stan i tendentsii rozvytku* [Tourism services markets: status and development trends]. Odesa: Astroprint. (in Ukrainian)
4. Natsionalna turystychna orhanizatsiia Ukrainy oholoshuie ozdorovchyi ta medychnyi turyzm temoiu roku v Ukraini [The National Tourism Organization of Ukraine announces health and medical tourism as the theme of the year in Ukraine]. *Natsionalna turystychna orhanizatsiia Ukrainy – National Tourist Organization of Ukraine*. Retrieved from: https://www.ntoukraine.org/tourismyear2022_ua.html (in Ukrainian)
5. Turystychna diialnist v Ukraini [Tourist activity in Ukraine]. *Derzhavna sluzhba statystyky – State Statistics Service*. Retrieved from: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2019/tyr/tyr_dil/arch_ty_r_dil.htm (in Ukrainian)
6. 2020-i: Kudy podorozhuvaly naichastishe ukraintsi, zvidky prybuvaly inozemtsi [Where was Ukrainians traveled most often and foreigners came from in 2020]. *Derzhavna prykordonna sluzhba Ukrainy – State Border Guard Service of Ukraine*. Retrieved from: <https://dpsu.gov.ua/ua/news/2020-y-Kudi-podorozhuvali-naychastishe-ukrainci-zvidki-pribuvali-inozemci/> (in Ukrainian)

7. Ukraina otrymala rekordy 244 mln hrn turystychnoho zboru [Ukraine received a record UAH 244 million in tourist tax]. *Derzhavne ahentstvo rozvytku turyzmu – State Agency for Tourism Development*. Retrieved from: <https://www.tourism.gov.ua/blog/ukrayina-otrimala-rekordi-244-mln-grn-turistichnogo-zboru> (in Ukrainian)

8. 4,2 mln. inozemtsiv ta 14,7 mln. ukraintsiv: dani pro peretyn derzhavnoho kordonu za 2021 rik [4.2 million foreigners and 14.7 million Ukrainians: data on crossing the state border in 2021]. *Derzhavne ahentstvo rozvytku turyzmu – State Agency for Tourism Development*. Retrieved from: <https://www.tourism.gov.ua/blog/4-2-mln-inozemciv-ta-14-7-mln-ukrayinciv-dani-pro-peretin-derzhavnogo-kordonu-za-2021-rik> (in Ukrainian)

9. Madzhumdar, O., & Honcharova, K. (2022) Evakuatsiia ta zamorozheni rakhunky. Shcho vidbuvaietsia z turfirmamy v Ukraini pislia pochatku viiny [Evacuation and frozen accounts. What is happening with travel agencies in Ukraine after the war]. *RBK-Ukraina – RBC-Ukraine*. Retrieved from: <https://www.rbc.ua/ukr/travel/evakuatsiya-zamorozhennye-scheta-proishodit-1650917336.html> (in Ukrainian)

10. Madzhumdar, O. (2022) Vidpustka pid chas viiny. Skilky koshtuiut tury na more za kordonom tsoho roku [Vacation during the war. How much are tours to the sea abroad this year]. *RBK-Ukraina– RBC-Ukraine*. Retrieved from: <https://www.rbc.ua/rus/travel/otpusk-vremya-voyny-skolko-stoyat-tury-more-1654103186.html> (in Ukrainian)

11. MKIP prodovzhuie fiksuvaty voienni zlochyny rosiian proty kulturnoi spadshchyny [The MCIPU continues to record Russian war crimes against cultural heritage]. *Ministerstvo kultury ta informatsiinoi polityky Ukrainy – Ministry of Culture and Information Policy of Ukraine*. Retrieved from: <https://mkip.gov.ua/news/7195.html> (in Ukrainian)

12. Lototska, N. Dlia vidnovlennia znyshchenoho rosiianamy muzeiu Skovorody vidkryly spetsialnyi fond [A special fund was opened to restore the Skovoroda Museum, which was destroyed by the Russians]. *LB.ua. – LB.ua*. Retrieved from: https://lb.ua/culture/2022/05/28/518180_vidnovlennya_znishchenogo_rosiyanami.html (in Ukrainian)

13. Italiia hotova vidbuduvaty dramteatr u Mariupoli [Italy is ready to rebuild a drama theater in Mariupol]. *Yevropeiska pravda – European truth*. Retrieved from: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/03/17/7136157/> (in Ukrainian)

14. Holova DART Oleskiv: Pislia viiny turyzm zminytsia v bud-iakomu vypadku [Chairman of SATD Oleskiv: After the war, tourism will change in any case]. *Informatsiine ahentstvo interfax Ukraina – Interfax Ukraine news agency*. Retrieved from: <https://interfax.com.ua/news/interview/826803.html> (in Ukrainian)